

BAL ARISI VE ÜRÜNLERİNE VERİLEN YÖRESEL ADLAR

Mustafa Güneşdoğdu^{1*} ve Mehtap Gürsoy²

^{1*)} Sorumlu Yazar, Muş Alparslan Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Hayvansal Üretim ve Teknolojileri Bölümü, Muş
Elmek: m.gunesdogdu@alparslan.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2786-520X

²⁾ Milli Eğitim Bakanlığı, Mersin İli,
Elmek: kostepe333@gmail.com, ORCID ID: 0009-0007-6362-2973

Özet

Türkiye, geniş coğrafi sınırları ve köklü tarihi nedeniyle farklı kültürlerin bir arada yaşadığı kozmopolit bir yapıya sahiptir. Bu durum, ülke genelinde çeşitli dillerin ve yerel söylemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu çalışmada, arıcılıkta yaygın olarak kullanılan kraliçe arı, bal, polen, arı sütü gibi bazı bilimsel terimlerin Türkiye'nin farklı bölgelerinde nasıl adlandırıldığı incelenmiştir. Elde edilen bulgular, bazı terimlerin (örneğin *perga*, işçi arı, arı sütü) bilimsel adlarıyla yaygın olarak kullanıldığını, bazı terimlerin ise (özellikle kraliçe arı ve *propolis*) bölgesel farklılıklar gösterdiğini ortaya koymuştur. Öte yandan, *apilarnil*, bal sirketi ve arı zehri gibi ürünlerin tanınırlığı düşük olduğundan, yöresel karşılıkları belirlenememiştir. Çalışma sonuçlarına göre; Türkiye'de arıcılıkla ilgili terminolojik çeşitliliğin son derece zengin olduğu ve bölgesel ölçekte çeşitlilik gösterdiği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arıcılık, *Apis mellifera*, Terim, Sınıflandırma, Yöresel Ad.

LOCAL NAMES FOR HONEY BEE AND ITS PRODUCTS

Abstract

Türkiye is a country with a vast geographical structure and a deep-rooted history, resulting in a cosmopolitan society shaped by various cultures over time. This cultural diversity has contributed to the emergence of multiple regional dialects and local terminologies across the country. The present study investigates the regional names of commonly used beekeeping terms in Turkey, such as queen bee, honey, pollen, and royal jelly. Findings indicate that while certain terms—such as *perga*, worker bee, and royal jelly—are widely used in their scientific forms, others like queen bee and *propolis* vary significantly across regions. On the other hand, products such as *apilarnil*, honey vinegar, and bee venom appear to have limited recognition, making it difficult to identify local equivalents. The results of the study show that the terminological diversity in connection with beekeeping in Turkey is extremely rich and varies from region to region.

Keywords: Beekeeping, *Apis mellifera*, Term, Classification, Local Name.

1. Giriş

Bal arıları (*Apis mellifera* L.), birçok bitki türünün tozlaşmasında önemli bir role sahiptir. Arılar, polen ve nektar toplamak için çiçekleri ziyaret etmekte ve tozlaşmalarına yardım etmektedir. Bu doğal aktiviteleri sonucunda insan sağlığı için önemli birçok ürün üretmektedirler (Güneşdoğdu ve ark., 2021).

Arı ürünleri denildiğinde ilk akla gelen baldır. Diğer arıcılık ürünlerine (polen, propolis, arı sütü, perga vb.) göre bu ürün daha kolay ulaşılabilir ve tüketilebilirdir (Karadal ve Yıldırım, 2012).

Bal, TSE 3036 Bal Standardı'na göre; “*Bitkilerin çiçeklerinde ya da diğer canlı kısımlarında bulunan nektar bezlerinden salgılanan nektarın ve bitki üzerinde yaşayan bazı böceklerin, bitkilerin canlı kısımlarından yararlanarak salgıladığı tali maddelerin, bal arıları (Apis mellifera) tarafından toplanması, vücutlarında bileşimlerinin değiştirilip petek gözlerine depo edilmesi ve buralarda olgunlaşması sonucunda meydana gelen tatlı bir ürün*” olarak tanımlanmaktadır (Anonim, 2020).

Bal, kaynağına göre çiçek ve salgı balı olmak üzere 2'ye ayrılır. Çiçek balı, bitkilerin çiçek (narenciye, akasya, kestane, kekik, vb.) kısmından toplanılan nektar arılar tarafından değerlendirilerek kendi vücudunda gerçekleştirdiği bazı işlemler sonucu ortaya çıkan üründür. Salgı balı, bitki konakçısı bir böcek yardımıyla salgılanan bitki özünün (çam, meşe, sedir, köknar, vb.) arılar tarafından toplanarak bazı işlemler sonucu ortaya çıkan üründür (Karabagias ve ark., 2014).

Çiçekli bitkilerin erkek üreme organlarında oluşan ünitelere “*polen*” adı verilmektedir (Krell, 1996). Polenler, tohumlu bitkilerin Anterlerinde 2.5–250 µm taneler halinde bulunmaktadır (Couto ve Couto, 2006). Çiçeklerden toplanırken arıların tükürük salgısı ile yapışkanlık sağlanan ve arıların arka polen sepetçisinde pelet halde kovana taşınan ürüne “*arı poleni*” denilmektedir. Polen, arıların için protein, mineral, lipit ve vitamin kaynağıdır (Herbert ve Shimanuki, 1982). Polenin tipi ve besin madde kompozisyonu bitkinin türüne ve yaşına mevsime ve iklimle değişiklik göstermektedir.

Polen toplayan işçi arılar, koloniye döndüklerinde topladıkları poleni petek hücrelerine sıkıştırırlar. Bu süreçte polenin içine laktik asit bakterileri ve bal eklerler (Anderson ve ark., 2014). Bu şekilde depolanıp fermente edilen polene *arı ekmeği* (*perga*) adı verilir (Connor ve Muir, 2013).

Propolis, bal arılarının (*A. mellifera*) ağaçların tomurcukları ve yapraklarından topladığı, polen ve arıların ürettiği enzimlerle karıştırarak oluşturduğu, koyu kırmızı veya kahverengi tonlarında yapışkan bir madde olarak tanımlanır (Marcucci, 1995). Kovanlarda bakteri ve mantarların az görülmesinden sorumlu olduğu düşünülür ve arılar bunu dış tehditlere karşı bir savunma bariyeri olarak kullanır (Burdock, 1998). Bu anlam, kelimenin kökeninden de anlaşılmaktadır; çünkü hem eski hem de modern Yunanca'da “*pro-polis*” ifadesi “*şehre karşı*” anlamına gelir. Propolisin mikroorganizmalara karşı etkisi, insanlar tarafından yüzyıllar boyunca farmakolojik özellikleri nedeniyle kullanılmasına yol açmıştır (Bankova ve ark., 2000).

Arı sütü, 6-15 günlük yaştaki işçi arıların baş kısmındaki hypopharyngeal ve mandibular salgı bezlerinden salgıladıkları, ana arı ve genç larvaları besledikleri, beyaz-krem renginde, besin değeri çok yüksek ve kıvamlı bir gıda maddesidir. İngilizcede Royal jelly (kraliyet jeli) olarak ifade edilmektedir (Akyol ve Baran, 2015).

Bir bal arısı kolonisi kraliçe arı, işçi arı ve erkek arılardan oluşmaktadır. Kraliçe ve işçi arılar dişi bireyler olup dömlü yumurtadan gelişmektedirler. Erkek arılar ise dölsüz yumurtadan meydana gelmektedir (Akyol ve Baran, 2015).

2. Yöntem

Çalışma kapsamında, Türkiye'nin farklı bölgelerinde faaliyet gösteren arıcılara ulaşmak amacıyla hem birebir ilişkiler hem de dijital mecralar kullanılmıştır. Öncelikle, araştırmacının tanıdığı veya yerel arıcı birlikleri aracılığıyla ulaşılan arıcılarla telefon görüşmeleri yapılarak, kullandıkları yerel adlar hakkında bilgi alınmıştır.

Bunun yanı sıra, sosyal medya platformları arasında YouTube, Instagram ve Facebook tercih edilmiştir. Bu platformlarda arıcılık ile ilgili içeriklere ulaşmak amacıyla “*arı*”, “*arıcılık*”, “*bal üretimi*”, “*arı ürünleri*”, “*arı bireyleri*”, “*erkek arı*” gibi anahtar kelimeler kullanılarak arama yapılmıştır. Bu aramalar sonucunda, halk arasında yaygın olarak kullanılan terimleri içeren, açıklama ve yorum bölümlerinde yerel adlandırmaların geçtiği videolar dikkate alınmıştır. Özellikle videoda arı bireylerine (örneğin işçi arı, erkek arı, ana arı) ve arı ürünlerine (bal, polen, propolis, arı sütü, balmumu vb.) doğrudan atıf yapılan içerikler öncelikli olarak seçilmiştir.

Çalışma kapsamında toplam 56 video incelenmiştir. Bu videoların süreleri 2 dakika ile 38 dakika arasında değişmektedir. İncelenen videolardan 44'ü YouTube platformundan, 12'si ise sosyal medya (Facebook, Instagram) ve haber siteleri gibi diğer dijital mecralardan temin edilmiştir. Videoların açıklama kısımları ve içeriklerinden yola çıkılarak çekim yerleri belirlenmeye çalışılmış; buna göre videoların önemli bir kısmının Erzurum, Muğla, Mersin, Ordu, Artvin, Siirt, Sivas, Antalya, Ardahan, Kars, Hakkâri, Şanlıurfa ve İzmir gibi farklı illerde kaydedildiği anlaşılmıştır. Coğrafi bölgelere göre dağılıma bakıldığında ise videoların 14'ü Karadeniz Bölgesi, 11'i Akdeniz Bölgesi, 9'u Doğu Anadolu Bölgesi, 8'i Ege Bölgesi, 7'si Güneydoğu Anadolu Bölgesi, 5'i İç Anadolu Bölgesi ve 2'si Marmara Bölgesi illerinden alınmıştır.

Elde edilen veriler, hem sözel olarak ifade edilen hem de yorumlarda yer alan halk arasındaki adlandırmalar dikkate alınarak tematik olarak sınıflandırılmış ve analiz edilmiştir.

3. Bulgular

Çalışma kapsamında belirlenen arı bireyleri ve arı ürünlerine ait yöresel adlandırmalar Çizelge 1'de verilmiştir. Buna göre bölgesel olarak kraliçe arı ve propolisin adlandırılmasında farklılıklar tespit edilmiştir.

Çizelge 1. Arı Bireyleri ve Ürünlerine Verilen Yöresel Adlar.

Bölgeler	Arı Bireyleri ve Ürünleri	Yöresel Adları
Akdeniz	Kraliçe Arı	Ana arı
	Erkek Arı	Erkek, bey, deli arı, arı beyi
	İşçi Arı	İşçi arı
	Süzme Bal	Sızma bal
	Petek Bal	Dalak, dil
	Salgı Balı	Mezla, gezek, basra
	Polen	Polen, Çiçek tozu
	Perga	Mama
	Propolis	Grebol, kirebolu, girabol, preboli
	Arı Sütü	-
Ege	Kraliçe Arı	Bey, Arı beyi, Anaç arı
	Erkek Arı	Bodat
	İşçi Arı	Sinek
	Süzme Bal	Sızma
	Petek Bal	Dikkin, dil
	Salgı Balı	Çam balı, basra
	Polen	-
	Perga	-
	Propolis	Eğir mumu, arı yapışkanı
	Arı Sütü	Beyaz bal

Marmara	Kraliçe Arı	Arı beyi, bey arı
	Erkek Arı	Şeker oğlan
	İşçi Arı	-
	Süzme Bal	Sızma
	Petek Bal	-
	Salgı Balı	Yapışkan, yaprak balı
	Polen	-
	Perga	-
	Propolis	Eğer mumu, arı zamkı
	Arı Sütü	-
İç Anadolu	Kraliçe Arı	Ana arı, bey arı
	Erkek Arı	Gode
	İşçi Arı	Meliz
	Süzme Bal	Süzme, sıvı, sızma
	Petek Bal	Dil, dalak
	Salgı Balı	Gezek
	Polen	-
	Perga	-
	Propolis	Arı mumu, pirebol
	Arı Sütü	-
Karadeniz	Kraliçe Arı	Dedo, ana bey, arı beyi
	Erkek Arı	Putkari, Tekneci
	İşçi Arı	Mosakme putkari
	Süzme Bal	Gaszurvili taplı
	Petek Bal	Palğa
	Salgı Balı	-
	Polen	-
	Perga	-
	Propolis	Laden, dindgela, geribol
	Arı Sütü	-
Doğu Anadolu	Kraliçe Arı	Ana arı
	Erkek Arı	Saka
	İşçi Arı	İşçi arı
	Süzme Bal	Hıngıv
	Petek Bal	List, hıngıv bışen
	Salgı Balı	Gezo
	Polen	-
	Perga	-
	Propolis	Senit
	Arı Sütü	Şiremeş
Güneydoğu Anadolu	Kraliçe Arı	Ana arı
	Erkek Arı	Saka
	İşçi Arı	-
	Süzme Bal	Hıngıv
	Petek Bal	List, hıngıv bışen
	Salgı Balı	Gezo
	Polen	-
	Perga	-
	Propolis	Senit,
	Arı Sütü	Şiremeş

Çalışma kapsamında farklı coğrafi bölgelerde arı bireyleri ve ürünlerine yönelik toplam 65 farklı yöresel adın kullanıldığı tespit edilmiştir. Kraliçe arı için kullanılan yöresel adlar bölgelere göre çeşitlilik göstermektedir. 'Ana arı' ifadesi Akdeniz, İç Anadolu,

Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde yaygın olarak kullanılırken; Ege Bölgesi'nde 'bey', 'arı beyi', 'anaç arı' gibi adlandırmalar tercih edilmiştir. Marmara Bölgesi'nde ise 'arı beyi' ve 'bey arı' ifadelerine rastlanmıştır. Karadeniz Bölgesi'nde ise kraliçe arıya 'dedo', 'ana bey', 'arı beyi' gibi farklı isimlerle hitap edildiği belirlenmiştir. Bu durum, arıcılık terimlerinin bölgesel kültürel farklılıklar doğrultusunda şekillendiğini ve dilsel çeşitliliği yansıttığını ortaya koymaktadır (Çizelge 1).

4. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma ile Türkiye'de arıcılık sektöründe kullanılan yöresel adlandırmaların günümüzdeki durumu bilimsel bir çerçevede ele alınmış ve terminolojik çeşitliliğin sektöre etkileri incelenmiştir. Araştırma sürecinde, bölgelere göre değişiklik gösteren adlandırmaların hem arıcılık uygulamalarını hem de bilgi aktarım süreçlerini etkileyebileceği gözlemlenmiştir. Bu bulgular, yerel bilgi birikiminin korunması açısından önemli bir zenginlik sunarken, aynı zamanda modern arıcılık tekniklerinin benimsenmesi sürecinde bazı iletişim sorunlarına neden olabileceğini ortaya koymaktadır.

Yöresel adlandırmaların incelenmesi sonucunda bazı terimlerin Türkiye Türkçesinde yaygın biçimde yer almadığı, bazı terimlerin ise yerel ağızlara özgü olarak ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Örneğin, Karadeniz Bölgesi'nde erkek arıya “tekneçi” denilmesi ya da Ege Bölgesi'nde “bodat” ifadesinin kullanılması gibi örnekler, Türkiye Türkçesinde yer almayan ancak yerel bağlamda anlamlı olan terimlerdenidir. Bu tür adlandırmalar, Derleme Sözlüğü ve Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü gibi kaynaklarla karşılaştırıldığında, çoğunlukla yalnızca yerel kullanımda kaldıkları ve yazılı Türkçeye geçmedikleri görülmektedir (TDK, 2023).

Bununla birlikte, bazı terimlerin Derleme Sözlüğü'nde karşılıklarına rastlanmıştır. Örneğin, İç Anadolu Bölgesi'nde “işçi arı” için kullanılan “meliz” kelimesi, Derleme Sözlüğü'nde “bal arısı” anlamında yer almaktadır (Akyol, 2013). Aynı şekilde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde “erkek arı” anlamında kullanılan “saka”, Derleme Sözlüğü'nde bu anlamda kayıtlıdır (Taş ve Uğureli, 2017). Akdeniz bölgesinde petek balı için kullanılan “dalak”, arı peteği anlamında sözlükte yer almakta; Doğu Anadolu'daki salgı balı için kullanılan “gezo” ifadesi ile “arı sütü” anlamında geçen “şiremeş” de yine Derleme Sözlüğü'nde bulunmaktadır (TDK, 2023).

Bu bulgular doğrultusunda, çalışma hem mevcut sözlük kaynaklarında yer almayan yeni yöresel terimleri belgeleyerek hem de kayıtlı olanların kullanım bağlamlarını güncelleyerek arıcılık terminolojisine özgün katkılar sunmaktadır. Ayrıca bu durum, sözlü kültürde yaşayan birçok terimin yazılı kültüre aktarılması açısından önemli bir belgeleme çalışması niteliğindedir.

Araştırma kapsamında elde edilen veriler, bazı bölgelerde arı bireylerine yönelik özel adlandırmaların bulunmadığını da ortaya koymuştur. Özellikle Marmara Bölgesi'nde işçi arıya özgü herhangi bir ad verilmediği gözlemlenmiştir. Bu durum, ya yerel terminolojinin zayıf olduğuna ya da yerel bilginin zamanla unutulmuş standart terimlerin kullanımının yaygınlaştığına işaret ediyor olabilir. Bu bağlamda, kırsal yaşamın yerini kentsel yaşamın almasıyla birlikte yerel terimlerin kullanımında azalma olabileceği de değerlendirilebilir (Demirtaş, 2017).

Çalışma sonucunda bazı yöresel adlandırmaların farklı bölgelerde benzer şekilde kullanıldığı da tespit edilmiştir. Örneğin, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ana arıya “padişah” ya da “kraliçe” denilmesi, yerel benzetmelerin ortak kültürel kodlardan beslendiğini göstermektedir. Bu tür ortak adlandırmalar, kültürel paylaşımların ve halk arasında bilgi aktarımının bölgesel sınırları aşabildiğini ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte, bazı bölgelerde yöresel adların oldukça fazla kullanıldığı; bazı bölgelerde ise oldukça sınırlı sayıda olduğu dikkat çekmiştir. Bu fark, bölgesel ağız farklılıkları, köken farklılığı, kültürel yapı, geleneksel bilgi aktarımının gücü gibi etkenlerle açıklanabilir (Yıldırım ve Atalay, 2019). Yerel adlandırmaların fazla olması, geleneksel bilgilerin korunmasına katkı sunarken; fazla çeşitlilik zaman zaman bilimsel iletişimde karışıklıklara da neden olabilmektedir. Bu nedenle, arıcılıkta hem yerel bilginin korunması hem de ortak bir terminolojik çerçevenin oluşturulması gerekmektedir.

Yazılı kaynaklarda, özellikle tarım ve hayvancılıkla ilgili alanlarda yöresel terminolojiye yönelik çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu eksiklik, yerel bilgilerin kayıt altına alınmasını ve gelecek kuşaklara aktarılmasını zorlaştırmaktadır. Bu çalışma ile yalnızca mevcut adlandırmaların derlenmesi değil, aynı zamanda bu terminolojik zenginliğin belgelenerek gelecek nesillere aktarılması amaçlanmıştır. Araştırmanın bir diğer önemli amacı ise, tarım ve hayvancılık alanında çalışan araştırmacıların yöresel bilgiye yönelmesini teşvik etmek ve bilimsel bilgi ile yerel bilginin entegrasyonuna katkı sunmaktır.

Sonuç olarak, yöresel adlandırmaların derlenmesi; arıcılıkta terminolojik çeşitliliğin anlaşılması, yerel bilginin korunması ve saha çalışmalarında iletişim sorunlarının önlenmesi açısından önem taşımaktadır. Bilimsel ve yerel bilgiler arasında bir köprü kurularak, hem geleneksel bilgilerin gelecek kuşaklara aktarılması hem de modern arıcılık tekniklerinin daha yaygın ve etkili şekilde benimsenmesi mümkün olabilir.

Kaynakça

- Akyol, E., Baran, Y., 2015. Arı sütünün yapısı, insanlar ve arılar için önemi. *Uludağ Arıcılık Dergisi*, 15 (1): 16-21.
- Akyol, Y., 2013. Derleme Sözlüğü'nde İlgin'dan Derlenmiş Sözcükler Üzerine Adbilimsel Bir Yaklaşım. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (28): 25-30.
- Anderson, K. E., Carroll, M. J., Seehan, T., Mott, B. M., Maes, P., CorbyHarris, V., 2014. Hive-stored pollen of honey bees: Many lines of evidence are consistent with pollen preservation, not nutrient conversion. *Molecular Ecology*, 23: 5904–5917.
- Anonim, 2020. TSE 3036 Bal Standardı. 22 Nisan 2020 Kabul Tarihli Bal Standardı, Ankara. (Erişim linki: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/04/20200422-13.htm>).
- Bankova, V. S., De Castro, S. L., Marcucci, M. C., 2000. Propolis: recent advances in chemistry and plant origin. *Apidologie*, 31: 3- 15.
- Burdock, G. A., 1998. Review of the biological properties and toxicity of bee propolis (propolis). *Food and Chemical Toxicology*, 36: 347-363.
- Connor, L. J., Muir, R. G. 2013. Pollen and Bee Bread. *American Bee Journal*, 153: 727-729.
- Couto, R. H. N., Couto, L. A., 2006. *Apicultura: Manejo e Produtos*, Funep, Jaboticabal, 3rd edition, Brazil.
- Demirtaş, N., 2017. Anadolu'da yerel bilgi ve sözlü kültürün kaybolma süreci üzerine bir inceleme. *Türk Halk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, 15(2): 45–59.
- Güneşdoğdu, M., Şekeroğlu, A., Tainika, B., 2021. Effect of using drone brood cells as traps against *Varroa destructor* (Varroa Mite). *Turkish Journal of Agriculture - Food Science and Technology*, 9(6): 1226-1231.
- Herbert, W. E. J., Shimanuki, H., 1982. Effect of population density and available diet on the rate of brood rearing by honey bees offered a pollen substitute. *Apidologie*, 13: 21–28.
- Karabagias, I. K., Badeka, A. V., Kontakos, S., Karabournioti, S., Kontominas, M. G., 2014. Botanical discrimination of Greek unifloral honeys with physico-chemical and chemometric analyses. *Food Chemistry*, 165: 181-190.
- Karadal, F., Yıldırım, Y., 2012. Balın kalite nitelikleri, beslenme ve sağlık açısından önemi. *Erciyes Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi*, 9 (3): 197-209.
- Krell, R., 1996. *Value-added products from beekeeping*. FAO Agricultural Services Bulletin No. 124 Food and Agriculture Organization of the United Nations Rome.
- Tan, A., Uğureli, A., 2017. Kesikkeli Köyünden Derleme Sözlüğü'ne Katkılar. *Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, 16: 223-239.
- Türk Dil Kurumu (TDK), 2023. *Derleme Sözlüğü*. <https://sozluk.gov.tr> [Ziyaret Tarihi: 06.04.2025]
- Marcucci, M.C., 1995. Propolis: chemical composition, biological properties and therapeutic activity. *Apidologie*, 26: 83–99.
- Yıldırım, S., Atalay, A., 2019. Yöresel terimlerin kültürel aktarımdaki yeri: tarımsal terminoloji üzerine bir değerlendirme. *Etnografya ve Dil Araştırmaları Dergisi*, 3(1): 78–90.